

Az árok földrajzi köznév a korai ómagyar kori helynevekben

Győrffy Erzsébet

A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei XIII.
Szeged, 2025. november 6–7.

1

o. Magyar földrajzi köznevek tára

1. víz elvezetésére szolgáló mesterséges vagy természetes mélyedés
2. út két oldalán ásott vízelvezető
3. (kisebb) patak
4. folyómeder
5. vízmosás
6. völgy
7. gödör, kisebb természetes vagy mesterséges mélyedés
8. szőlőrész

Szóösszetételekben:

1. **vízzel kapcsolatos:** *bajuszárók, csapárók, eresztőárók, itatóárók, könyökárók, malomárók, mélyárók, övárók, szardóárók, vadvízárók, vakárók, vízárók, vizesárók*
2. **elválasztó, határoló funkció:** *csajbóárók, erdőárók, határárók, massaárók, megyeárók, ördögárók, temetőárók, tilalomárók, vasútárók*
3. **mélyedés:** *holtárók, szőlőárók*
4. **védelmi szerep:** *katonaárók, sáncárók*

2

1.1. Jelentések a mai magyar nyelvben

A magyar nyelv nagyszótára:

1. 'a talajba (víz elvezetésére) ásott hosszú(kás) mélyedés'
2. 'természeti erők által létrehozott mélyedés'
- 2a. (Tulajdonnév részeként is) (*Föld*) 'a földkéreg szétnyílása, rétegeinek lesüllyedése által keletkezett hosszú, keskeny mélyedés'
- 2b. (*rég. átv is*) '<földfelszínen:> folyó- vagy állóvíznek helyet adó mélyedés; meder', 2c. (*kissé rég*) 'két vagy több hegy, magaslat között lévő mélyedés'
3. (*vál*) '<ember bőrén:> bevágásszerű vonal, ránc', 3a. 'a szem alatti, félkör alakú mélyedés'
4. (*vál*) 'elválasztó felfogásbeli különbség'

3

1.2. A mai helynévkincs elemzése

mélyedés: *Kántor árka* (árok, mélyedés, Görbeháza, Szalatyán 2024)

elválasztó funkciójú mélyedés: *Határ-árok ~ Kőégetői-határ-árok* (árok, Foktő, Wendl 2025)

védőárok: *Árok* (árok, Hajdúböszörmény, Katona–E. Nagy 2015; védőárok, Hajdúhadház, Mozga–Tóth 2015)

természetes vízfolyás, patak, ér: *Csuka-árok* (patak, Görbeháza, Szalatyán 2024)

mesterségesen kialakított vízfolyás: *Mályvási-árok* (vízelvezető csatorna, Újtikos, Szép 2024)

patakmeder, kiszáradt vízmeder: *Száraz-árok* (rég, kiszáradt, Balmazújváros, E. Nagy–Tóth 2025)

völgy: *Lukács-árok* (keskeny völgy, FNESz.)

4

1.3. Szinomitás a mai helynevek körében

Bogárrzó-árok ~ Bágy-csatorna ~ Bágyi-mellékcatorna ~ Nagy-kanális (Porció 2024)

Mályvási-árok ~ Mályvás-csatorna (Szép 2024)

Lina néni árka ~ Lina néni kanálisa ~ Lina néni csatornája (Szalatyán 2024)

Kanca-hegyi-árok ~ Pákozdi-ér (Pákozdi)

Halastó-folyás ~ Halastói-árok ~ Árok (Nadap)

5

2. A latin helyfajtajelölő lexémák

0. Nincs fajtajelölő

a) Póczos Rita: Pécsi alapítólevél

1009/1404: *kwarok*: **egykori vízvezeték-csatorna vagy római út egyik szakasza?**

b) Bárczi Géza, Hoffmann István: Tihanyi alapítólevél

1055: *aruk* (5 előfordulás), *aruk fee*, *aruk tue*

A Kolon-tó környéki birtok kapcsán említett árok: **határárok**

Kovács Éva: Tihanyi összeírás

1211: *Aroczege* = ad angulum *aruk*

c) Szőke Melinda: Garamszentbenedeki apátság alapítólevele

1075/+1124/+1217 : 3 előfordulás

d) Kovács Éva: Százdi alapítólevél

1067: *Arukscegui*, ad angulum *Aruk*

Győrffy: Csörsz-árok '**sáncárok**'

e) Szőke Melinda: Pécsváradi oklevél

+1015/+1158 [1220 k.]/1323/1403/PR.: 10 előfordulás

'kisebb patak'
'vízmosás'
'folyómeder'
'völgy'
'vízelvezető csatorna'
'mesterséges mélyedés'

6

3. A latin helyfajtajelölő lexémák

1. *locus* 'hely'

1297: ad locum *Meydaruk*, Gy. 3: 389, 438

1284: ad locum *Frigetarka* [c: *Ligetarka*], Gy. 4: 560

2. *vallem* 'völgy'

+? 1061/272/327/358/390: per longam vallem ad *Nogaruk*, Gy. 2: 323, 424

3. *piscatura* 'halászhely' 1261/394: *piscature Arukch*, Gy. 3: 387, 414

4. *mumentum*

1086/1456: inc. per munimentum quod vulgo dicitur *aruk* (Gy. 2: 620),

1086/1234: *aruch* in [~ ad] vias publicas, per quam [~ per vias] vadit ad munimentum [~ ad *aruch*], quod ducit ad vias (Gy. 2: 603),

1086: vertitur ad sabulosum munimentum ... vulgo.... *humuch aruk*(Gy. 2: 579)

Pelczéder 2022: 'árok', határvonal

'építmény, épület, küln. erősítés, erősség, várépület (pl. árok, sáncz s több efféle)' (Finály)

7

3. A latin helyfajtajelölő lexémák

5. *fossatum, fovea*

1322/338: ad foss. *Benkearuka* (Gy. 1: 692)

1347: pervenit ad unum fossatum *ark* vocatum (A. 5: 50)

1338/366: in quoddam fossatum, *aruk* vocatum (Szendrei 3: 42)

1267/380: qd. foss. longum *aruk* dictum (Gy. 1: 369)

[1067 k.]/267: cadit in qd. magnum fossatum *Aruk* vocatum, ubi iungit m-s dicte portionis p-marie *Scemere* (Gy. 1: 736, 806, 807)

1339/356: fossatum vulgo *Hozyuaruk* vocatum (A. 3: 540)

1250: ad foss. et foveam *arukhat* (Gy. 2: 304)

1347: ad unum fossatum *Ark* (J. 334, A. 5: 46),

1211: magnum fossatum, 1230/1231: magnum fossatum, 1192/374/425: *Nogaroc, Nogaruc*, 1206: *Nogaruk* (Gy. 1: 201). Györffy: 'Bács megyét átszelő római sánc'

8

3. A latin helyfajtajelölő lexémák

fossatum

Bartal: *fossatum* = *fossa* 'árok'

árok

BesztSzj., SchlSzj.: **fossa** 'árok, a) gödör, lyuk, b) vízfolyás, lecsapoló árok, c)

folyó medre, csatorna, d) az a barázda, a mely az alapítandó város

kiterjedését jelölte, e) (árokkal) jelölt határ' (Finály)

SzM., PP., Kreszn.: + **fovea** 'gödör, verem' (Finály)

Oklsz.: + **graben** 'árok, gödör, mélyedés'

9

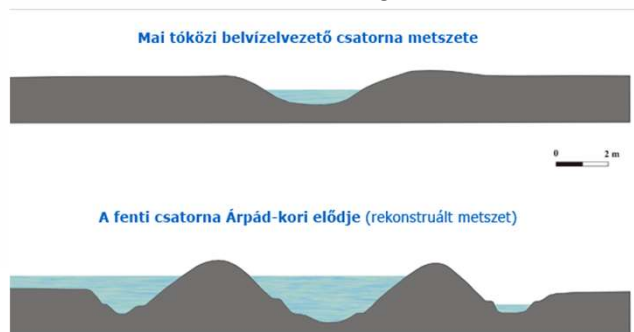
3. Takács Károly régész, történész (2000, 2001)

Árpád-kori mára elpusztult csatornarendszer nyelvi nyomai:

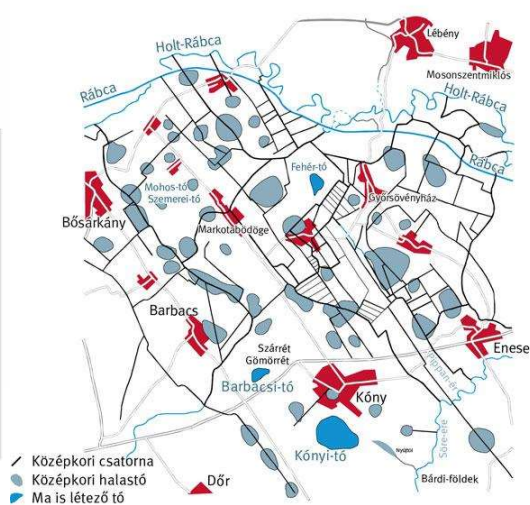
a *fossatum*, *árok*, *munimentum* és *rivulus* kifejezések

→ csatorna

→ *árok* 'mesterséges vízvezető meder'

Árpád-kori csatornarendszerek kutatása a Rábaközben

10

4. Az etimológiai háttér

**arīq*

ótörök ősiségű (TESz., EWUng., ÚEsz.)

'öntözőcsatorna' (WOT.)

**arīq* 'sáncárok' (ÚEsz., Ligeti)

11

5. Az árok szó ómagyar kori jelentései

többjelentésű szó lehetett

az átvételkor:

'mesterségesen létrehozott öntözőcsatorna'

és/vagy

'sáncárok'

'természetes vízfolyás'

'kisebb, (határ)védelmi, határjelölő szerepű mélyedés'

12

Köszönöm
a figyelmet!

gyorffy.erezsebet@arts.unideb.hu

